

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет біології, географії і екології
Кафедра екології та географії

Методи аналізу і оцінки ресурсного потенціалу
території в контексті вирішення завдань
раціонального природокористування

Кваліфікаційна робота (проект)
на здобуття ступеня вищої освіти «бакалавр»

Виконала: студентка 4 курсу 415-з групи
Спеціальності 101 Екологія
Освітньо-професійної програми «Екологія»
Лозицька Р.
Керівник д. геогр. н., проф. Гукалова І.В.
Рецензент к. геогр. н., доц. Давидов О.В.

Херсон – 2020

ЗМІСТ

Вступ	3
РОЗДІЛ 1. СУТНІСТЬ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ	5
1.1. Природно-ресурсний потенціал регіонів	5
1.2. Методи аналізу природно-ресурсного потенціалу регіону	7
РОЗДІЛ 2. ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ	12
2.1 Фізико-географічні умови відтворення природно-ресурсного потенціалу	12
2.2. Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу Херсонської області	16
РОЗДІЛ 3. ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ	29
ВИСНОВКИ	36
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	38

ВСТУП

Соціально-економічний розвиток Херсонщини, який визначається інтенсивним зростанням антропогенних навантажень на довкілля, виснаженням багатьох видів природних ресурсів, накопиченням обсягів екологічно шкідливих речовин та поллютантів, зниженням якості середовища існування суспільства, зумовлює необхідність створення науково обґрунтованої системи природокористування. Як показник, який відображає сукупну вартість та оцінку природних ресурсів, природно-ресурсний потенціал (ПРП) є матеріальним чинником розвитку та функціонування регіональних територіальних природно-антропогенних систем, фундаментом і передумовою просторової організації суспільства. Особливо це притаманно периферійним та руральним регіонам, таким як Херсонська область.

Природні ресурси Херсонської області зазнали значних негативних впливів внаслідок інтенсивної господарської діяльності людини, високого рівня господарської освоєності території. Так, в окремих адміністративних районах області площа рілля становить понад 90% сільськогосподарських угідь, які, в свою чергу, становлять до 95% площі адміністративних одиниць.

Виходячи зі сказаного вище, дослідження природно-ресурсного потенціалу регіонів як складової матеріальної основи для розвитку суспільства є актуальним.

Мета роботи: проаналізувати методи та підходи аналізу ресурсного потенціалу регіону як матеріальної основи розвитку суспільства. Дана мета досягається шляхом постановки та вирішення таких **задач**:

1. Дослідження оцінки природно-ресурсного потенціалу території та методики її вивчення;
2. Виявлення особливостей природно-ресурсного потенціалу Херсонської області;

3. Проведення типізації адміністративних одиниць Херсонської області за особливостями компонентної структури природно-ресурсного потенціалу.

Об'єкт дослідження: природно ресурсний потенціал регіону як базис суспільного розвитку.

Предмет дослідження: методики та підходи оцінки природно-ресурсного потенціалу.

Методи дослідження: аналітичний, статистичний, порівняльний, математичний, картографічний.

Практичне значення одержаних результатів. Результати роботи можна використати при компонентних і комплексних аналітичних роботах, пов'язаних з оцінками природно-ресурсного потенціалу регіонів та їх окремих адміністративних одиниць.

РОЗДІЛ 1.

СУТНІСТЬ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ТЕРИТОРІЇ

1.1. Природно-ресурсний потенціал регіонів

Природно-ресурсний потенціал (ПРП) регіону характеризують за сукупною продуктивністю природних ресурсів як засобів виробництва та предметів споживання за їх споживчою вартістю (В. П. Руденко, 2010). ПРП розглядають як сполучну ланку між природним середовищем (природними продуктивними силами) регіону та суспільним виробництвом. Розвідані природні ресурси визначають як опосередковані працею тіла і сили природи, що мають встановлену споживчу вартість.

Комплексна структура ПРП України представлена у таблиці 1.1.

У складі природно-ресурсного потенціалу України найбільшу частку (44,4%) представляють земельні ресурси (табл. 4). Вагомою складовою ПРП виступають мінерально-сировинні ресурси, частка яких становить 28,3%. Водні ресурси країни дещо обмежені, на них припадає 13,1%. Незначна частка ПРП (4,2%) представлена лісовими ресурсами.

За природно-ресурсним потенціалом регіони України розподілені так (табл. 1.1). Виділяється перша група регіонів, сумарний потенціал кожного з яких становить 9-12% загальноукраїнського ПРП. Це Донецька, Дніпропетровська та Луганська області, у структурі ПРП яких переважають мінеральні, значні земельні та обмежені рекреаційні ресурси (табл. 1.1).

Другу групу регіонів з високим рівнем забезпеченості ПРП (1,3–6,0 % загальноукраїнського) утворюють АР Крим та області – Вінницька, Закарпатська, Запорізька, Івано-Франківська, Київська, Кіровоградська, Львівська, Миколаївська, Одеська, Полтавська, Сумська, Тернопільська, Харківська, Херсонська, Хмельницька, Черкаська, Чернівецька, Чернігівська.

**Структура природно-ресурсного потенціалу регіонів України (В. П.
Руденко, 2010)**

Регіони	Сумарний потенціал, % від загально- українського	Потенціал природних ресурсів, %						
		мінеральних	водних	земельних	лісових	рекреаційних	фауністичних	разом
АРК	6,0	10,0	19,3	39,0	1,8	29,6	0,3	100,0
Вінницька	3,6	2,1	9,7	79,1	3,5	5,1	0,5	100,0
Волинська	,7	1,0	18,0	55,2	16,2	9,2	0,4	100,0
Дніпропетровська	10,9	68,9	4,8	21,3	0,3	4,3	0,4	100,0
Донецька	12,3	72,8	4,8	16,8	0,4	5,1	0,1	100,0
Житомирська	2,9	5,5	15,9	59,8	12,6	5,5	0,7	100,0
Закарпатська	2,5	3,0	31,5	19,7	17,4	28,6	0,1	100,0
Запорізька	3,9	20,4	20,1	49,7	0,7	8,4	0,7	100,0
Івано-Франківська	2,2	7,5	33,3	24,1	17,6	17,4	0,1	100,0
Київська	4,0	3,8	12,3	59,5	5,5	18,4	0,5	100,0
Кіровоградська	3,0	10,8	11,9	70,3	1,6	4,8	0,6	100,0
Луганська	8,8	73,8	6,8	13,8	0,8	4,6	0,2	100,0
Львівська	3,7	22,5	22,7	29,2	11,1	14,3	0,2	100,0
Миколаївська	2,9	2,8	23,2	66,7	0,5	5,9	1,0	100,0
Одеська	3,7	1,8	11,1	71,8	1,3	13,5	0,5	100,0
Полтавська	3,5	11,5	11,0	68,1	2,9	5,4	1,1	100,0
Рівненська	1,8	5,0	16,4	55,0	16,1	6,8	0,7	100,0
Сумська	2,7	3,4	15,9	65,3	7,6	6,7	1,1	100,0
Тернопільська	2,1	1,2	13,6	75,0	4,7	5,3	0,2	100,0
Харківська	4,3	14,2	11,4	54,6	3,9	15,3	0,6	100,0
Херсонська	2,9	1,6	22,7	67,1	1,0	6,4	1,2	100,0
Хмельницька	2,7	3,5	13,8	72,6	3,8	5,9	0,4	100,0
Черкаська	3,0	5,8	12,7	67,7	4,6	8,3	0,9	100,0
Чернівецька	1,3	5,2	18,3	50,0	12,6	13,7	0,2	100,0
Чернігівська	3,6	10,8	12,9	59,1	6,7	9,5	1,0	100,0
Україна	100,0	28,3	13,1	44,4	4,2	9,5	0,5	100

За видовим складом ПРП зазначені регіони поділяють на підгрупи:

1. Львівський, Харківський, Запорізький регіони, у ПРП яких переважають мінеральні, земельні та рекреаційні ресурси;
2. Закарпатська, Івано-Франківська, Чернівецька області та АР Крим – з переважанням лісових і рекреаційних ресурсів;

3. Вінницька, Хмельницька, Тернопільська, Кіровоградська, Черкаська, Сумська, Миколаївська, Одеська, Київська області, у ПРП яких домінують земельні ресурси;

4. Чернігівська і Полтавська області – з переважанням земельних і мінеральних ресурсів.

До третьої групи регіонів з невисоким ПРП (1,7–2,9% загальноукраїнського) віднесені Волинська, Рівненська та Житомирська області, природно-ресурсний потенціал яких визначають земля і ліси.

1.2. Методи аналізу природно-ресурсного потенціалу регіону

Розрізняють такі основні види оцінок ПРП як природна, технологічна (виробнича), екологічна, економічна, соціальна і географічна, а також поєднання оцінок як, наприклад, еколого-економічна, соціально-географічна тощо.

Під природною оцінкою ПРП розуміють співвідносність встановлених змін у властивостях природно-ресурсних комплексів з їх природною просторовою або часовою мінливістю. Оцінка має переважно словесний опис і характеризується насамперед якісними відносними показниками.

Суть технологічної (виробничої) оцінки полягає у відображенні відношень між природними і технічними об'єктами, що розглядаються під кутом зору технічних можливостей здійснення певної мети і з урахуванням комплексу природних і соціально-економічних умов, за яких відбувається взаємодія досліджуваних об'єктів. Виробнича оцінка передуює наступній економічній, як правило, вартісній оцінці, і кількісно подається у вигляді системи балів [22].

Екологічна оцінка ПРП має на меті обґрунтування переліку природоохоронних обмежень, що виступають як пріоритетний критерій перспективної територіальної організації виробництва. Екологічна безпека та благополуччя є виміром усілякої економічної діяльності як у

сфері виробництва, так і поза нею. Даний вид оцінки ПРП передбачає визначення екологічної цінності вихідної сировинної продукції, одержуваної з природних ресурсів. У цілому ж екологічна оцінка ПРП і з методологічної, і з методичної точок зору перебуває на початковій стадії свого розвитку [21].

Загальний, або інтегральний, ПРП обраховується як результат сумування економічної оцінки потенціалів окремих видів природних багатств.

Оцінка можливостей соціально-економічного розвитку в цілому за станом лише природних ресурсів, ПРП не є повною, тому що народне господарство функціонує під впливом різноманітних факторів. В умовах перебудови економіки країни на перший план висуваються проблеми більш ефективного користування всього комплексу природних, трудових та матеріальних ресурсів. Важливою складовою частиною сукупних ресурсів, яка найбезпосереднішим чином впливає на масштаби та рівень розвитку суспільних продуктивних сил, є ПРП території [21].

Компонентна структура ПРП відбиває внутрішньо - і міжвидові співвідношення (пропорції) природних ресурсів, що склалися в регіоні як результат розвитку природного процесу і впливу соціально-економічних факторів.

При аналізі компонентної структури потенціалу природних ресурсів виявляється своєрідність їхнього складу (структури) в регіоні, оцінюються якісні і кількісні показники та співвідношення видів. Це складає основу поглибленого наукового визначення природних передумов і найдоцільніших напрямків становлення і подальшого розвитку галузей спеціалізації народного господарства країни, раціоналізації в цілому [21].

Первинна та вторинна статистична інформація дуже часто не має необхідної форми та вигляду для реалізації завдань дослідження. Тому, значною мірою відбувається авторська робота з варіаційними рядами інформації.

Перш за все, відомим універсальним статистичним прийомом є трансформація варіаційного ряду в інтервальний. Для цього визначають межі значень варіанту (інтервали), в середині яких параметри показника приймаються рівним одного класу відповідно до завдань дослідження, (однієї частоти). Для проведення такої операції визначають найменше ($x_{\min}$) і найбільше значення ($x_{\max}$) ознаки, різницю яких утворює амплітуду або розмах варіації.

Амплітуда, в свою чергу, поділяється на окремі частини (інтервали). Потім сукупність розподіляють в зростаючому або зворотньому порядку і підраховують кількість виявлених ознак в кожний запропонований дослідником інтервал. Інтервали можуть бути рівними або нерівними за величинами. Традиційно, широко використовують рівні інтервали. Число інтервалів, як правило, залежать від амплітуди статистичної сукупності. Величину інтервалів(h) оцінюють по формулі Стреджеса (1926):

$$h = (x_{\max} - x_{\min}) / (1 + 3.3 \cdot \lg n),$$

де n – обсяг сукупності(довжина варіаційного ряду).

Розрахунок величини рівного інтервалу провадиться по формулі:

$$h = \frac{x_{\max} - x_{\min}}{k} \quad (1.2); \text{ де}$$

k - число груп

$x_{\max}, x_{\min}$ - відповідно найбільше й найменше значення ознаки.

В подальшому інтервали можуть стати основою для проведення групувань, типізації та класифікації об'єктів та явищ за однією ознакою.

Складніше провести класифікацію чи групування об'єктів за сукупністю ознак, які формують багатовимірний умовний простір. В такому випадку, типізацію (класифікацію) об'єктів за подібністю сукупності ознак здійснюється за багатовимірною аналізу, серед яких виділяється кластерний аналіз. Цей тип багатовимірною аналізу є дієвим та розповсюдженим методом типізації, що дозволяє зробити розподіл

досліджуваної сукупності обраних дослідником об'єктів на типи (кластери, групи, класи тощо).

Подібність виступає в якості міри групування об'єктів у кластери. Такою ознакою (критерієм) стають найменші умовні (топологічні) відстані у просторі кількісних параметрів відзнак, що їх описують, тому в основі методу покладено розуміння умовної різниці (відстані) між об'єктами. Найбільш поширені наступні види відстаней:

– евклідова відстань яка є геометричною відстанню в багатовимірному просторі і розраховується для будь-яких двох об'єктів (адміністративно-територіальних одиниць, АТО) таким чином:

$$d = \sqrt{\sum (x_{iATO1} - x_{iATO2})^2}, \text{ де } d - \text{відстань, } x_{iATO1} - \text{значення } i\text{-го}$$

показника в першій територіальній одиниці, x_{iATO2} – значення i -го показника в другій територіальній одиниці. Так, якщо об'єкт описується двома параметрами, то описується як точка, положення якої відзначається в декартових координатах, а відміна (різниця) між об'єктами розраховується за теоремою Піфагора. У випадках, коли дослідник хоче підкреслити різницю між показникам об'єктів необхідно надати більші ваги, застосовується квадрат евклідової відстані: $d = \sum (x_{iATO1} - x_{iATO2})^2$;

– манхетенська відстань (відстань таксиста або міських кварталів) описує шлях в кварталах Манхетена та розраховується як сума відмін по кожній з координат: $d = \sum |x_{iATO1} - x_{iATO2}|$. Частіше всього, застосування цього показника відстані дає подібні до попередніх результати типізації, що й евклідова, але її особливість у тому, що вплив окремих значних різниць є;

– відстань Чебишева розраховується за формулою $d = \max |x_{iATO1} - x_{iATO2}|$. Вона використовується у випадках, дослідник хоче продемонструвати відміну між елементами аналізу;

Застосування кластерного аналізу дозволяє дієво визначити подібність та відміну між носіями просторової інформації та застосовується як апарат класифікації.

Сукупність існуючих методів та прийомів дозволяє розробити ефективні схеми типізації та районування адміністративних одиниць за структурою ресурсного потенціалу.

РОЗДІЛ 2.

ПРИРОДНО-РЕСУРСНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

2.1. Фізико-географічні умови відтворення природно-ресурсного потенціалу

Особливості ПРП Херсонської області визначаються її фізико-географічними умовами, а саме географічним положенням на півдні України в межах Степової зони Східноєвропейської рівнини. На півдні область омивається водами Чорного та Азовського морів.

Тектонічна будова області – платформенна. Це південна частина докембрійської Східноєвропейської платформи з крайовим прогином в бік Криму. У рельєфі цей прогин виражений як Причорноморська низовина. З півдня крайовий прогин межує з палеозойською Скіфською платформою, межа з якою проходить по крайньому південному сходу області. [5].

Осадкові породи всіх періодів кайнозойської ери дають можливість розробки багатьох видів будівельних матеріалів, які є основою мінерального потенціалу Херсонщини.

Орографічна будова. Причорноморська низовина нахилена з півночі на південь, а тому максимальні висоти на території Херсонщини знаходяться на півночі – 101 м у Верхньорогачицькому районі, мінімальна на узбережжі морів на півдні – 0 м. Середній ухил поверхні області – 0,6-0,8 м/км. Вододіли, особливо на лівобережжі, являють собою рівнини, які характеризуються наявністю замкнутих улоговин, що мають швидше всього суфозійне походження – подів (Зелений, Чорна долина, Чапельський, Агайманський тощо). Глибина подів кілька метрів, а їх площа коливається від 3 до 160 км². Для річкових терас, в першу чергу в пониззі Дніпра, характерний специфічний дюнний ландшафт. Піски, що переважаються вітром, утворюють досить високі

бугри (до 15 м) – «кучугури». В прирічкових смугах Інгульця та Дніпра, особливо на правобережжі, великі площі займає яружно-балковий рельєф [19].

Клімат Херсонської області помірно-континентальний із порівняно м'якою зимою (середні температури зимових місяців -1° -3°C) та жарким і довгим літом (середні температури – $+22^{\circ}$ $+23^{\circ}\text{C}$, максимальні більше 40°C). Середньорічна температура на території області дорівнює $9,3^{\circ}$ $-9,8^{\circ}\text{C}$ і має зараз стійку тенденцію до підвищення. Середня багаторічна кількість опадів Херсонській області складає близько 400 мм, але в останнє десятиріччя кількість опадів збільшується. Найбільш вологі райони – північно-західні (450-470 мм), найменш – південні (не більше 300 мм). Херсонська область найбільш суха область України. Переважна кількість опадів випадає влітку у вигляді злив, сніговий покрив нестійкий, існує лише кілька десятків днів, а в прибережній частині області ще менше – близько 15 днів. В останні роки, у зв'язку зі зміною клімату, сніговий покрив практично відсутній [5] .

Головна ріка Херсонщини – Дніпро. Дніпро перетинає область з північного сходу на південний захід на протязі 216 км. Водами Дніпра живляться Каховський магістральний і Північно - Кримський канали. Моря, що омивають Херсонську область в межах прибережний акваторій, створюють велику кількість мілководних заток та лиманів. Характерними для берегової смуги є піщано-черепашкові акумулятивні утворення – коси (коси-острови). Саме наявність морського узбережжя є основною природно-ресурсного потенціалу області.

В Україні діє багаторівнева якісна систематика земельного фонду: 1) за природно-сільськогосподарськими (агrolандшафтними) зонами розрізняють зональні типи земель; 2) на другому рівні землі поділяють на категорії придатності – під ріллю (1), сіножаті (2), пасовища з можливим покращенням (3), сільськогосподарські угіддя після корінних меліорацій (4), непридатні для сільського господарства угіддя (5), порушені землі (6);

3) на третьому рівні розрізняють класи земель; 4) на четвертому рівні розрізняють види земель, які називають агровиробничими групами земель. Нагадаємо, що агрогрупи у Державному земельному кадастрі України розглядають як об'єкти кадастрової оцінки – різновиди земель різної якості. Нагадаємо також, що перелік таких земель занадто широкий – в межах України виділяють 222 агрогрупи, і мало придатний для потреб земельного кадастру сільськогосподарських земель. Сучасне сільське господарство не спроможне по-різному обробляти різні землі (агрогрупи), якщо їх кількість перевищуватиме 10-15, різновидів.

Для землекористування на рівні регіонів важливий поділ земель за цільовим призначенням. У Земельному кодексі України за цим напрямком розрізняють такі категорії земель:

1) сільськогосподарського призначення; 2) житлової та громадської забудови; 3) природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; 4) оздоровчого призначення; 5) рекреаційного призначення; 6) історико-культурного призначення; 7) лісового фонду; 8) водного фонду; 9) промисловості, транспорту і зв'язку, енергетики, оборони та іншого призначення.

Класифікація земельних угідь в Україні узгоджена із стандартною статистичною класифікацією землекористувань Європейської Економічної комісії (СЕК) та Статистичною комісією і СЕК ООН. У ній врахована також сучасна систематика видів економічної діяльності. Наказом Держстандарту України (1996р.) встановлені такі категорії земельних угідь:

а) сільськогосподарські землі; б) ліси та інші лісовкриті площі; в) забудовані землі; г) відкриті заболочені землі; д) сухі відкриті землі; е) відкриті землі без рослинного покриву або з незначним покривом; є) води.

Додатково у складі сільськогосподарських земель виділені: перелоги; сіножаті – заливні, суходільні, поверхневого покращення, корінного покращення, заболочені; пасовища – суходільні, заболочені. У

складі лісових земель розрізняють ліси I та II групи: у лісах I групи промислова заготівля деревини не дозволена.

Як уже наголошувалося, Україна зберігає невинуватено високий рівень сільськогосподарського освоєння своєї території, який формувався в умовах радянської колективізації та ігнорування кадастрової оцінки земель. У таблиці 6 наведені нормативи основних видів земельних угідь у різних агроландшафтах України, які розглядались на рівні Кабінету Міністрів (2009 р.) і являють собою рекомендації щодо використання земель у контексті державної регіональної політики.

Ґрунтовий покрив Херсонської області різноманітний, в північній частині переважають чорноземи південні на лесових породах, на південь переходять в каштанові ґрунти в комплексі з солонцями, солончаками і солодями, а в західній частині лівобережжя Дніпра та Дніпровського лиману знаходяться Олешківські піски. Чорноземи південні займають 45% території області, темно-каштанові та каштанові ґрунти – 43%, піщані ґрунти – 2%, подові – 7%, інші – 3%.

Хоча Херсонська область займає лише 4,7 % площі України, проте її біологічне різноманіття характеризується значними величинами. Це перш за все пов'язано з тим, що територія Херсонщини розташована в трьох різних ботаніко-географічних районах степової зони, а саме – в Правобережному Злаковому Степу, Лівобережному Злаковому степу, в Полиновому Степу.

Рослинність Херсонської області дуже різноманітна, складена різними типами ценозів. До зональної рослинності належать типчаково-ковилові та пустельні полиново-злакові степи, а також степові чагарники та псамофітні (піщані) різнотравно-типчаково-ковилові степи. На схилах балок, берегів річок та в степових подах зустрічаються чагарникові зарості. На Олешківських пісках зустрічаються дубові, березові, осикові, вільхові та змішані ліси (гайки), але найбільше тут представлені штучні

соснові ліси. Саме ліси, які зростають на Нижньодніпровських пісках складають більшу частину лісових ресурсів Херсонщини [18].

Найбільші площі в області займають агрофітоценози, які розташовані на місці розораних степів. Вони представлені полями, садами, виноградниками, городами, лісовими смугами [5].

Своєрідність тваринного світу Херсонської області зумовлена зональністю, поєднанням мікрокліматичних умов, рослинних формацій, типів ґрунтів. Його основу складає степовий фауністичний комплекс. Основними природними та антропогенними комплексами Херсонської області є степові нерозорані ділянки, береги Дніпра та прибережні яри і балки, плавні, Нижньодніпровські піски, сільськогосподарські угіддя, лісосмуги, рисові чеки та узбережжя зрошувальних і скидних каналів, приморські узбережні ділянки. Для кожного комплексу характерний свій фауністичний комплекс [17].

2.2. Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу Херсонської області

Сучасний стан природно-ресурсного потенціалу Херсонської області зумовлений її фізико-географічними умовами та впливом діяльності людини.

У кожному адміністративному районі Херсонщини, як видно з табличних даних (таблиця 2.1), сформувався свій своєрідний природно-ресурсний комплекс, пізнання якого відкриває перспективи вдосконалення регіонального природокористування. В цілому структура природно-ресурсного потенціалу області відзначається непропорційністю, що в свою чергу викликає диспропорції при розвитку різних галузей господарства.

Компонентна структура ПРП подана у процентному вираженні. Отже, частка потенціалу кожного з природних ресурсів менше або

теоретично дорівнює 100%. Прочерк характеризує природні багатства, величина потенціалу яких у компонентній структурі неістотна (менше 0,01%).

Як видно з рисунка 2.1, основу природно-ресурсного комплексу Херсонщини складають багаті земельні і водні ресурси. Разом вони становлять близько 90% інтегрального природно-ресурсного потенціалу. Далі йдуть природні рекреаційні ресурси, на які припадає 6,4% потенціалу природних ресурсів області. Частка решти видів ресурсів у сукупному ПРП є незначною і становить дещо більше 1% по кожному виду.

Таблиця 2.1

Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу Херсонської області*

Назва адміністративного району	Потенціал ресурсів					
	мінеральні	водні	земельні	лісові	фауністичні	природно-рекреаційні
Бериславський	3,1	11,5	81,7	0,7	0,4	2,5
Білозерський	6,0	22,1	65,9	0,9	0,5	4,5
Великопетиський	0,7	9,8	86,0	0,4	0,7	2,4
Великоолександрівський	0,7	4,0	90,9	1,0	0,9	2,5
Верхньорогачицький	0	7,4	88,7	0,7	0,8	2,4
Високопільський	3,5	0,3	91,6	0,4	1,1	3,1
Генічеський	0,5	21,4	60,7	0	0,7	16,7
Голопристанський	1,7	21,9	61,7	4,7	1,1	8,9
Горностаївський	0,6	6,2	90,0	0,4	0,4	2,4
Іванівський	0,1	22,6	75,4	0,2	0,2	1,5
Каланчацький	5,5	24,0	55,8	0,4	2,2	12,1
Каховський	0,1	33,6	62,2	0,3	0,7	3,1
Нижньосірогоський	0	2,0	95,5	0	0,3	2,2
Нововоронцовський	6,0	13,7	76,4	0,6	0,9	2,4
Новотроїцький	0,2	32,7	57,6	0	5,8	3,7
Скадовський	0,5	33,8	51,6	0,1	0,2	13,8
Олешківський	1,4	19,0	66,3	7,0	2,0	4,3
Чаплинський	0,1	32,0	63,3	—	0,2	4,4

ПО ОБЛАСТІ ВСЬОГО	1,6	22,7	67,1	1,0	1,2	6,4
-------------------	-----	------	------	-----	-----	-----

* за даними [21].

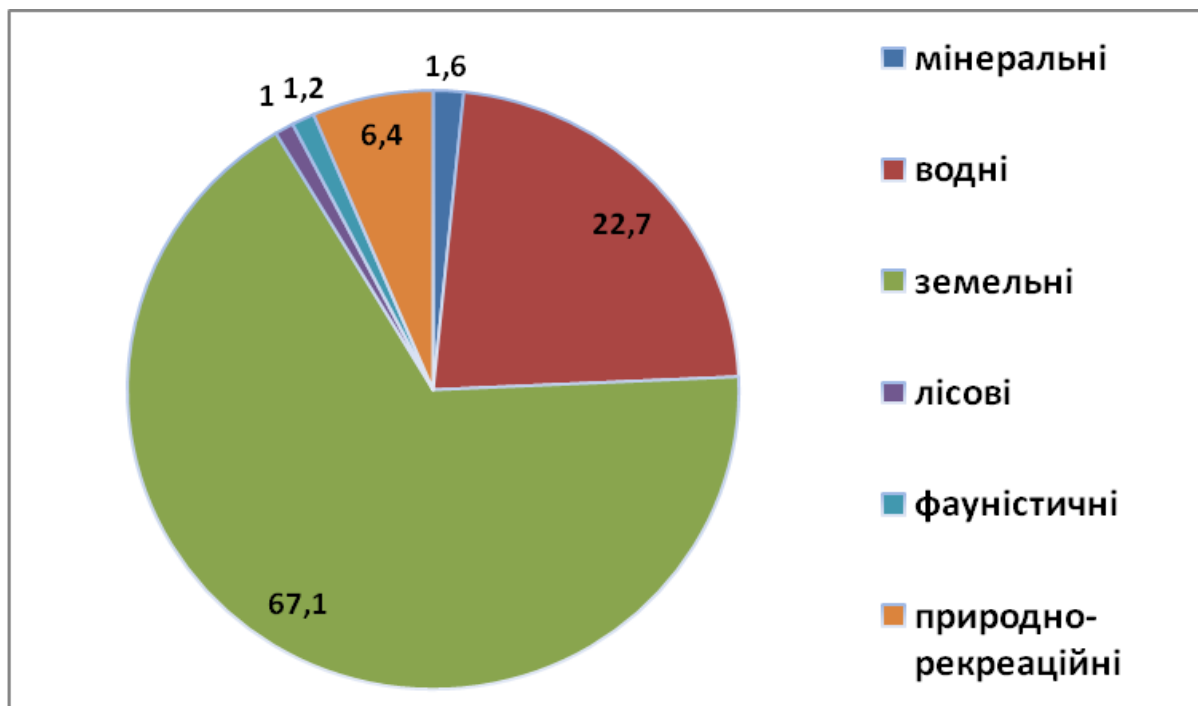

Рис 2.1 Компонентна структура природно-ресурсного потенціалу Херсонської області

Щодо територіальних відмінностей у межах досліджуваного регіону, то проаналізувавши таблицю, можна зробити висновок про значні регіональні відмінності у показниках ПРП:

1) за показником частки мінеральних ресурсів у сукупному природно-ресурсному потенціалі виділяється Білозерський, Нововоронцовський, Бериславський, Високопільський та Каланчацький райони, у яких даний показник перевищує значення середньообласного, а також Голопристанський та Олешківський райони, у яких дані показники близькі до середніх, інші райони мають низькі значення даного показника;

2) найвищими відсотками потенціалу водних ресурсів серед інших районів виділяються Скадовський, Каховський, Новотроїцький і

Чаплинський. Дуже низьке значення показника спостерігається у Високопільському, Нижньосірогозькому та Великоолександрівському районах;

3) за показником частки земельних ресурсів серед решти вирізняються Новотроїцький, Скадовський та Каланчацький райони, у яких він має порівняно низьке значення;

4) відносно високу частку лісових ресурсів мають Голопристанський і Олешківський райони, у Білозерському і Великоолександрівському районах цей показник є середнім, у інших районах даний індикатор є низьким;

5) за показником частки фауністичних ресурсів різко відрізняються два райони – Новотроїцький і Олешківський, лише в яких даний показник є більшим за середній по області;

6) за індикатором потенціалу природно-рекреаційних ресурсів можна виділити Генічеський, Скадовський і Каланчацький райони, у яких він має найвище значення, а також Іванівський район, де він має найменше значення.

Херсонська область характеризується відносно бідною структурою мінеральних ресурсів, серед яких переважають будівельні матеріали, родовища яких являють, як правило місцеву сировину для будівельної галузі. Розробляються вони в осадових породах всіх періодів кайнозойської ери, які заповнюють Причорноморську западину [5]. Мінерально-сировинна база Херсонської області представлена наступними видами осадових корисних копалин: щебінь, камінь бутовий, глина, суглинок, пісок, вапняк, торф, лікувальна мулова грязь, підземні прісні, мінеральні та термальні води. Територія всієї Херсонщини відноситься до Південноукраїнської нафтогазоносною області. Зараз розробляється родовище Стрілкове на Арабатській Стрілці.

Мінеральний потенціал Херсонщини становить 1,6%, проте є істотні відмінності у забезпеченні окремих районів. Так, коефіцієнт

територіальної локалізації мінеральних ресурсів у Білозерському, Каланчацькому та Нововоронцовському районах є більшим 3 (таблиця 2.2), тобто забезпеченість цим видом ресурсів у 3 рази є вищою, ніж в середньому по області. Це зумовлено розташуванням в цих районах родовищ вапняків неогену – Осокорівське, Степанівське, Дар'ївське, Новокиївське, родовищ пісків палеогену та неогену.

Найбільш значним родовищем торфу є Кардашинське. На території області є два значних центри добування кам'яної (кухонної) солі – Генічеський та Геройський.

Таблиця 2.2

Коефіцієнти локалізації природних ресурсів Херсонської області*

Назва адміністративного району	Вид ресурсів					
	мінеральні	водні	земельні	лісові	фауністичні	природно-рекреаційні
Бериславський	1,94	0,51	1,22	0,70	0,33	0,39
Білозерський	3,75	0,97	0,98	0,90	0,42	0,70
Великолепетиський	0,44	0,43	1,28	0,40	0,58	0,38
Великоолександрівський	0,44	0,18	1,35	1,00	0,75	0,39
Верхньорогачицький	0,00	0,33	1,32	0,70	0,67	0,38
Високопільський	2,19	0,01	1,37	0,40	0,92	0,48
Генічеський	0,31	0,94	0,90	0,00	0,58	2,61
Голопристанський	1,06	0,96	0,92	4,70	0,92	1,39
Горностаївський	0,38	0,27	1,34	0,40	0,33	0,38
Іванівський	0,06	0,99	1,12	0,20	0,17	0,23
Каланчацький	3,44	1,06	0,83	0,40	1,83	1,89
Каховський	0,06	1,48	0,93	0,30	0,58	0,48
Нижньосірогоський	0,00	0,09	1,42	0,00	0,25	0,34
Нововоронцовський	3,75	0,60	1,14	0,60	0,75	0,38

Новотроїцький	0,13	1,44	0,86	0,00	4,83	0,58
Скадовський	0,31	1,49	0,77	0,10	0,17	2,16
Олешківський	0,88	0,84	0,99	7,00	1,67	0,67
Чаплинський	0,06	1,41	0,94	0,00	0,17	0,69

Хоча за гідрологічним районуванням Херсонська область знаходиться в зоні недостатньої водності рівнинної частини України, але водні ресурси у компонентній структурі ПРП посідають друге місце – понад 22% сукупних природних ресурсів. Це насамперед пов'язано з великими об'ємами транзитного стоку, що надходить з інших регіонів та використовується для потреб області як безпосередньо з Дніпра та інших річок, так і через розвинену мережу каналів. Ресурси місцевого (поверхневого і підземного) стоку у області в десятки разів менші, ніж в середньому в Україні, і складають на 1 км² території 5-40 тис. м³ води місцевого стоку (по Україні від 200 до 500 тис. м³).

На потенціал водних ресурсів як «технологічної сировини» для господарства у області припадає 98,9%, у тому числі місцевого стоку 3,7%, а 1,1% становить гідроенергетичний потенціал.

Річки, озера, болота, штучні водойми (водосховища, ставки, канали) та підземні води Херсонщини, а також транзитний стік, що надходить з інших регіонів України складають водний потенціал області.

Сукупність опадів та випаровування сформувало низький коефіцієнт зволоження – 0,2-0,4. Фактично, це приводить до того, що на території Херсонської області не виникають умови для формування поверхневий стоку, який призводив би до виникнення річок, а тому всі річки Херсонщини транзитні. Головними водними артеріями є річка Дніпро 198 км в межах області) та його права притока – Інгулець (180 км в межах області). Крім них є малі та середні пересихаючі та майже повністю зарегульовані штучними гідропорадами річки, які не мають постійного стоку впродовж року або цей стік підтримується штучно за рахунок скидів води із зрошувальних систем. Це Кам'янка, Каланчак,

Вірьовчина, Дурна, Солонець тощо. Деякі з пересихаючих річок впадають в подові низини, утворюючи таким чином унікальні для України невеликі області внутрішнього стоку. На території області знаходиться Каховське водосховище площею 630 км². Специфічною, а в значній мірі притаманною тільки Херсонщині, частиною гідрографії є наявність великої кількості зрошувальних каналів різного порядку – від магістральних (Каховський, Краснознам'янський, Північно-Кримський тощо) до внутрішньогосподарських розподільчих. Більша частина зрошувальних магістральних каналів беруть початок з Каховського водосховища. В межах області розташована велика кількість невеличких (до 20 км²) озер різного походження – лиманного, лагунного, стариць, просадні тощо), а також боліт в пониззі Дніпра [5].

Щодо відмінностей у адміністративних районах, то водних ресурсів майже в 1,5 рази більше, ніж в середньому по області у таких районах, як Скадовський, Новотроїцький, Каховський, Чаплинський (таблиця 2.2). Це пов'язано з розташуванням в них мережі каналів, а саме Краснознам'янської, Каховської, Чаплинської та Каланчацької зрошувальних систем. Вони були побудовані для перекидання зарегульованого стоку Дніпра в посушливі степові райони, який використовується для потреб побутового і технічного водопостачання та зрошування.

Прогнозні ресурси підземних вод з мінералізацією до 3 г/л становлять в Херсонській області 4,05 млн.м³ за добу, що складає 65% прогнозних ресурсів Причорноморського артезіанського басейну.

Серцевину природно-ресурсного комплексу Херсонщини становить потенціал земельних ресурсів (сільськогосподарських угідь) – 67,1%. Він у значній мірі визначає спеціалізацію економіки області, спосіб життя її мешканців.

Земельний фонд регіону дослідження характеризується такими основними показниками. Територія Херсонської області становить 2846,1

тис. га, з них – 1969,7 тис. га сільськогосподарських угідь, у тому числі 1777,9 тис. га ріллі. Лісовою рослинністю вкрито 151,1 тис. га, полезахисними лісосмугами – 30,2 тис. га. Забудовані землі – 70,5 тис. га, з яких під сільськогосподарськими будівлями і дворами – 31,7 тис. га. Сухі відкриті землі складають 15,7 тис. га, а відкриті землі без рослинного покриву – 111,2 тис. га. Заболочені землі – 31,6 тис. га. Розораність складає 90,1%. 24,7% земельних ресурсів в області переведені в природні кормові угіддя і заліснення у зв'язку з еродованістю схилів, малою продуктивністю, засоленням ґрунтів та віднесенням до водоохоронної зони [19].

Сучасна систематика природних ресурсів має чимало обмежень та недоліків. Вкрай недостатньо розроблена ресурсна оцінка території як універсальної складової природного середовища. В офіційних класифікаціях природних ресурсів відсутня категорія біосферних ресурсів, яка представляє природно-ландшафтний потенціал території в цілому.

Будь-яка ділянка земної поверхні являє собою певний фрагмент ландшафтної оболонки Землі та біосфери. В залежності від рівня господарського освоєння такі ділянки більшою-меншою мірою зберігають свій біосферний потенціал – спроможність підтримувати нормальне функціонування ландшафтної оболонки та її можливості відтворення природних комплексів. Останніми роками позначений суспільний запит на облік і оцінку біосферного ресурсу: Закони України (2000 р. та 2004 р.) і урядова постанова (2000 р.) поставили завдання формування національної екологічної мережі України та регіональних – обласних та АР Крим, екомереж. Екомережі являють собою природні каркаси екологічної безпеки території, що мають на меті збереження ландшафтного і біологічного різноманіття природного середовища. Головними складовими регіональних екомереж виступають екологічні природні ядра – осередки мінімально порушеної біосфери, та екологічні

природні коридори – лінійні ділянки мало порушеного природного середовища, що об'єднують ядра у цілісну територіальну структуру – екологічну мережу. Практична розробка регіональних екологічних мереж актуалізує оцінку біосферного потенціалу території.

Основою для збереження біосферного потенціалу виступає природно-заповідний фонд (ПЗФ) країни та її регіонів. На даний час природно-заповідний фонд України включає 6939 об'єктів і територій загальною площею 2508,7 тис. га, що становить 4,16% території країни. В Україні був встановлений 5%-ий норматив площі ПЗФ для країни та її регіонів. У законі України про формування національної екологічної мережі (2000р.) передбачено зростання площі ПЗФ до 10,4% всіх земель країни.

Біосферний потенціал регіону приймає безпосередню участь у формуванні всіх природних ресурсів, з одного боку, і визначає загальну ландшафтно-біосферну оцінку території – з другого..

Потенціал лісових ресурсів Херсонської області є незначним і становить лише 1% від загального природно-ресурсного потенціалу області. Щодо територіальної забезпеченості даними ресурсами, то існують істотні відмінності по адміністративних районах Херсонщини від 0,01% до 7,0%. Такий низький показник зумовлений як фізико-географічними умовами Херсонщини (розташування у степовій зоні), так і значною господарською освоєністю її території. Нині лісистість області складає 4,6%, а без урахування Олешківського і Голопристанського районів - біля 2%. Лісові насадження області переважно штучного походження і природоохоронного призначення - закріплення пісків, боротьба з водною та вітровою ерозією.

Загальна площа земель лісового фонду складає 164,1 тис. га Площа лісів – 130,7 тис. га. Кількість захисних лісових насаджень області складає 41724,8 га, у тому числі полезахисні лісові смуги – 30842,5 га та протиерозійні ліси - 10882,3 га. Надані лісові насадження в користування,

власність, на збереження – 21576,8 га (52%), у тому числі полезахисні лісові смуги – 16402,8 га, протиерозійні ліси – 5174,0 га. Захисні лісові насадження на землях запасу складають 21048,0 га. Ліси Херсонської області виконують надзвичайно важливі еколого-захисні функції.

Просторові відмінності по адміністративних районах області, то Олешківський район у 7 разів краще забезпечений лісовими ресурсами, ніж Херсонщина взагалі, а Голопристанський – майже у 5 разів. Така ситуація зумовлена розташуванням даних районів на території Нижньодніпровської арени, ґрунти якої утворилися на перероблених вітром стародавніх алювіальних та сучасних морських відкладах і успадкували від материнської породи піщаний або глинисто-піщаний гранулометричний склад. Тому дані ґрунти мають найменшу стійкість щодо протидії сильним вітрам, а тому легко розвіюються. Саме в результаті того, що ґрунти Голопристанського та Олешківського районів є найбільш дефляційно небезпечні, виникла необхідність в їх захисті від вітрів. Тому на їх території було насаджено лісову рослинність. До жорстких умов зони стійкими виявились два види сосни: сосна звичайна та сосна кримська.

Крім того, лісовий потенціал Голопристанського району формується ще за рахунок лісових масивів з дуба звичайного, де вони займають зниження – улоговини з супіщаними ґрунтами. До теперішнього часу вони тут збереглися завдяки відкриттю на території району Чорноморського біосферного заповідника.

Тваринний світ Херсонщини багатий і різноманітний, адже тут є всі фізико-географічні умови для нормального існування тварин: сприятливий теплий клімат, різноманітні умови, фітоценози різних типів, багато прісних і солоних водойм з великою площею акваторій та різними глибинами, наявність відслонень різних гірських порід та інших біотопів. Значна частина Херсонської області представлена в основному степовими біотопами.

Сучасний стан потенціалу фауністичних ресурсів Херсонщини значною мірою зумовлений впливом економічної діяльності людини. Головним видом у його структурі є рибні ресурси (61,8%), далі йдуть медоносні (37,0%) та мисливські (1,2%) ресурси. Потенціал цього виду ресурсу є низьким і становить 1,2%, хоча в деяких районах він є значно більшим.

Наявність у Цюрупинському районі значних лісових площ зумовлює локалізацію в них великих запасів фауністичних ресурсів. Новотроїцький район майже у 5 разів краще забезпечений тваринними ресурсами, ніж Херсонщина в цілому. Це може бути пояснено наявністю значних водних ресурсів, які є умовою для розвитку рибних ресурсів, а також меншою освоєністю території району, що створює сприятливі умови для розвитку мисливських та медоносних ресурсів.

Поєднання різноманітних фізико-географічних умов у таких районах Херсонщини, як Каланчацький, Генічеський, Скадовський та інші, а саме наявність морських акваторій, узбережь та пустельних типчаково-ковилових степів відіграє значну роль у формуванні фауністичного потенціалу даних районів.

Показник фауністичних ресурсів у Голопристанському районі складає 1,1%, що майже дорівнює значенню фауністичного потенціалу в середньому по області. Основні риси тваринного світу зумовлені так званим «кордонним ефектом», що забезпечує високу кількість та різноманітність видів, особливо в період сезонних міграцій.

Північна правобережна частина Херсонської області, а саме Високопільський, Великоолександрівський та Нововоронцовський адміністративні райони характеризуються наявністю у рельєфі великої кількості ярів та балок зі значними схилами, які майже неможливо використовувати у землеробстві та інших видах господарської діяльності людини. Це створює сприятливі умови для розмноження і розвитку представників тваринного світу. Тому в цих районах потенціал

фауністичних ресурсів є більшим, ніж в інших районах Херсонщини, де спостерігається велика частка розораних земель. До таких районів в першу чергу належать Іванівський, Нижньосірогозький, в яких потенціал фауністичних ресурсів не перевищує 0,3% від сукупного природно-ресурсного потенціалу їх територій.

Для більшості адміністративних одиниць Херсонщини є характерним незначний показник фауністичних ресурсів. Це пов'язано з надзвичайно високим рівнем розвитку сільськогосподарського виробництва, оскільки на місці типчаково-ковилових степів зараз знаходяться землі сільськогосподарського призначення, що не може не позначитися на кількості представників тваринного світу.

Херсонська область характеризується унікальним для степової зони комплексом природних рекреаційних умов і ресурсів. Насамперед, це гідрогеологічні умови і орографічні особливості території (рівнинність, відсутність різних природних бар'єрів), які без обмежень дозволяють здійснювати рекреаційну діяльність, у тому числі будівництво рекреаційних об'єктів, транспортних шляхів; прокладання туристичних маршрутів і екскурсій.

Третім за значенням на Херсонщині є потенціал природних рекреаційних ресурсів, який на 84% складається з ресурсів відпочинку і туризму та на 16% з ресурсів санаторно-курортного лікування.

На території Херсонської області нараховується 1400 га земель, віднесених до земель оздоровчого і рекреаційного призначення, на яких розташовано 315 закладів оздоровлення і відпочинку.

Найбільша локалізація природно-рекреаційних ресурсів характерна для приморських територій. Разом вони складають % природно-рекреаційного потенціалу Херсонщини. Особливо великим цей показник у Генічеському, Скадовському, Голопристанському та Каланчацькому районах. Рекреаційна цінність морського узбережжя визначається

співвідношенням сприятливих кліматичних, бальнеологічних та ландшафтних ресурсів.

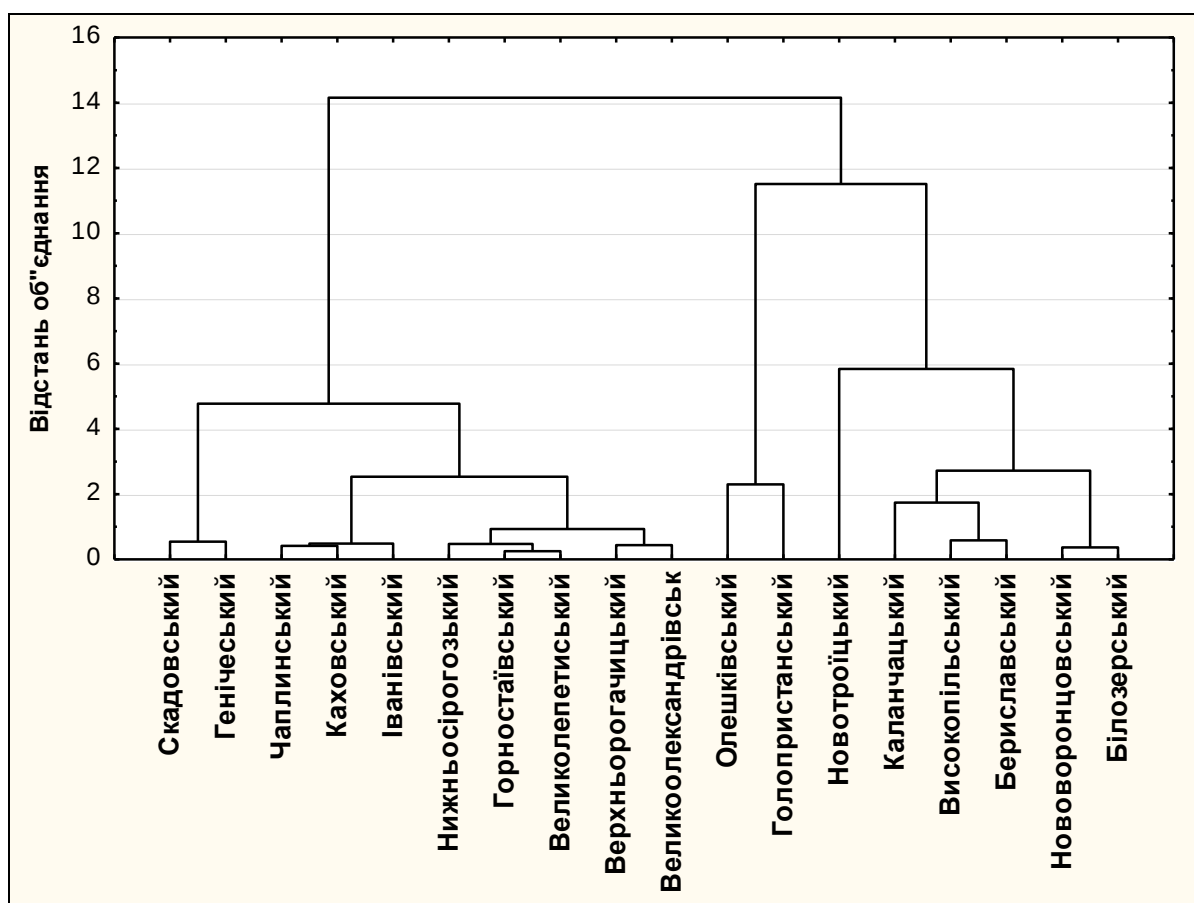
Таким чином, Херсонська область та її адміністративні райони демонструють високу мінливість в структурі природно-ресурсного потенціалу, що впливає на різноманіття видів та форм природокористування. Все це, в свою чергу, призводить до необхідності врахування цього фактору природно-ресурсної диференціації в розробці регіональних планів та стратегій. Пов'язаних з використанням та експлуатацією природних ресурсів.

РОЗДІЛ 3

ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ПРИРОДНО-РЕСУРСНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ХЕРСОНСЬКОЇ ОБЛАСТІ

Зважаючи на виявлені особливості ПРП Херсонської області доцільним, на наш погляд, є проведення типізація адміністративних районів Херсонської області за показниками структури природно-ресурсного потенціалу (рис. 3.1).

Проведена типологія дозволяє виділити за особливостями ПРП області 3 типи та 8 підтипів, які суттєво відрізняються між собою:

**Рис. 3.1 результати типізації адміністративних одиниць
Херсонської області за компонентами природно-ресурсного
потенціалу**

Результати проведеної типізації наведено в таблиці 3.1, яка узагальнює районування території Херсонської області за структурою природних ресурсів адміністративних одиниць. Така форма структурування інформації дозволяє в більш зручній формі продемонструвати відмінності між виділеними типами та підтипами.

Таблиця 3.1

Типологія адміністративно-територіальних одиниць за сукупністю компонентів характеристиками природно-ресурсного потенціалу

Тип	підтип	склад	Вид ресурсів					
			мінеральні	водні	земельні	лісові	фауністичні	природно-рекреаційні
I	1.1	Генічеський	0,31	0,94	0,90	0,00	0,58	2,61
		Скадовський	0,31	1,49	0,77	0,10	0,17	2,16
	1.2	Іванівський	0,06	0,99	1,12	0,20	0,17	0,23
		Каховський	0,06	1,48	0,93	0,30	0,58	0,48
		Чаплинський	0,06	1,41	0,94	0,00	0,17	0,69
	1.3	Великопетиський	0,44	0,43	1,28	0,40	0,58	0,38
		Горностаївський	0,38	0,27	1,34	0,40	0,33	0,38
		Великоолександрівський	0,44	0,18	1,35	1,00	0,75	0,39
		Верхньорогачицький	0,00	0,33	1,32	0,70	0,67	0,38
		Нижньосірогоський	0,00	0,09	1,42	0,00	0,25	0,34
II	2.1	Олешківський	0,88	0,84	0,99	7,00	1,67	0,67
	2.2	Голопристанський	1,06	0,96	0,92	4,70	0,92	1,39
II	3.1	Бериславський	1,94	0,51	1,22	0,70	0,33	0,39
		Білозерський	3,75	0,97	0,98	0,90	0,42	0,70
		Високопільський	2,19	0,01	1,37	0,40	0,92	0,48
		Нововоронцовський	3,75	0,60	1,14	0,60	0,75	0,38
	3.2	Каланчацький	3,44	1,06	0,83	0,40	1,83	1,89
	3.3	Новотроїцький	0,13	1,44	0,86	0,00	4,83	0,58

Тип I. Цей тип об'єднує десять адміністративних районів області, які, здебільшого, знаходяться на півночі та центральній частині області. Для нього притаманним є найбільший на досліджуваній території показник локалізації земельних ресурсів (1,34). Високий показник

розміщення земельних ресурсів у даному типі зумовлений рівнинним рельєфом адміністративних районів, що входять до складу типу, порізаним ярами і балками у поєднанні з найбільш родючими чорноземами звичайними поширеними у північній частині Верхньорогачицького району та досить родючими чорноземами південними у комплексі з лугово-чорноземними ґрунтами на решті території. Площі родючих земель тут займають близько 90%.

Для типу характерним є найменший показник локалізації фауністичних і природно-рекреаційних ресурсів, які відповідно складають 0,52 і 0,37. Це можна пояснити високою господарською освоєністю районів, що входять до складу даного підтипу.

Мінеральний потенціал є незначним і утворюється за рахунок родовищ сировини для будівельної промисловості, яка представлена в основному вапняками, піском та глинами.

Підтип 1.1. До підтипу відноситься Скадовський та Генічеський адміністративні райони Херсонської області. Підтип характеризується певними відмінностями:

високий відносно середнього по типу показник концентрації природно-рекреаційних ресурсів, понад 2,00;

Підтип 1.2. До складу даного підтипу входять Чаплинський, Каховський та Іванівський райони. Його особливостями є:

значно нижчий відносно середнього по типу показник локалізації фауністичних ресурсів – 0,31;

вищий показник локалізації земельних ресурсів – 0,99;

менший за середній рівень по типу природний ресурсний потенціал – 0,47.

Підтип 1.3. Даний підтип представлений у Нижньосірозькому, Горностаївському та Великолепетиському Верхньорогачицький та Великоолександрівський адміністративних районах Херсонщини. Цей підтип відрізняється такими характеристиками:

в два рази меншим показником розміщення лісових ресурсів, чим в середньому по типу (коефіцієнт локалізації становить 0,27);

нижчою за середній рівень часткою фауністичних ресурсів – 0,39.

Тип II. До цього типу відносяться Голопристанський та Олешківський адміністративні райони Херсонської області. Його особливістю є перш за все надзвичайно висока територіальна локалізація лісових ресурсів (коефіцієнт локалізації складає +5.0). Це єдиний тип в якому даний показник є вищим за середній по області. В той же час всередині підтипу є істотні відмінності. Так у Голопристанському районі коефіцієнт локалізації природно-рекреаційних ресурсів вищий 1,00, а в Олешківському – менший; фауністичних ресурсів в Олешківському районі – більше 1,00, а в Голопристанському менше середнього по Херсонській області показника..

Притаманною є незначна частка мінеральних та водних ресурсів. За показником сировинних ресурсів різко відрізняється Голопристанський район, що пов'язано з розташуванням на даній території значних запасів торфу, вапняків неогену, пісків та кам'яної солі.

Щодо водних ресурсів, то їх потенціал утворюється в основному за рахунок підземного стоку, оскільки постійні водостоки на територіях, що входять до складу типу відсутні. Така ситуація пояснюється великою водопроникністю поверхневих піщаних, супіщаних і легко суглинистих відкладів, що створює сприятливі умови для місцевого живлення ґрунтових вод.

Коефіцієнт локалізації земельних і фауністичних ресурсів є дуже близьким до середнього по області і складає 0,94, при цьому менше 40% території типу є розораними.

Подібні відміни дозволяють виділити ці райони в окремі підтипи.

Тип III. До складу даного типу відносяться Новотроїцький, Каланчацький, Бериславський, Нововоронцовський, Білозерський та Високопільський адміністративні райони Херсонської області. Від

попередніх типів він відрізняється високим показником територіальної локалізації мінеральних ресурсів, який у 3 рази більше за середній по області. Такий високий показник є наслідком розміщення на даній території відкладів осадових порід всіх періодів кайнозойської ери, які дають можливість розробки багатьох видів корисних копалин, які головним чином представлені нерудним комплексом. В основному – це сировина для будівельної промисловості (вапняки неогенового періоду, що розробляються в Білозерському, Бериславському, Високопільському та Нововоронцовському районах; піски палеогену і неогену, які поширені в Білозерському районі; глини сарматського і меотичного ярусів неогену, що в значній кількості видобуваються в Бериславському районі; леси Новокиївського родовища Каланчацького району; щебенем, найбільші кар'єри розробки якого розташовані в Білозерському і Бериславському районах.

Мінеральний потенціал типу формується також і за рахунок мінеральних вод хлоридно-сульфатно-натрієвого складу Білозерського, Бериславського, Каланчацького районів та запасів бокситів і фосфоритів Високопільського та Нововоронцовського районів, які утворились внаслідок відкладання окисних та змішаних руд Нікопольського марганцеворудного тіла.

Особливістю типу є середня для області частка земельних ресурсів від сукупного природно-ресурсного потенціалу мінерально-земельного типу.

Підтип 3.1. Цей підтип включає лише один адміністративний район - Новотроїцький. Підтип відрізняється такими особливостями:

найбільшим коефіцієнтом локалізації фауністичних ресурсів (4,83) серед решти районів області;

коефіцієнт розміщення водних ресурсів є вищим за середній по типу – 1,44;

надзвичайно низькими коефіцієнтами територіальної локалізації лісових і мінеральних ресурсів.

Підтип 3.2. Даний підтип сформувався у Каланчацькому районі. Особливості підтипу визначаються такими аспектами:

високим коефіцієнтом локалізації водних ресурсів по відношенню до середнього по типу, і в той же час близьким до середньообласного;

коефіцієнт розміщення фауністичних ресурсів є вищим за середній по типу – 1,83;

коефіцієнт локалізації природно-рекреаційних ресурсів є більш ніж в два рази вищим за середній по типу – 1,89;

близький до середнього по типу показник локалізації земельних ресурсів.

Підтип 3.3. Даний тип включає в себе Бериславський, Нововоронцовський, Білозерський та Високопільський райони. Ці території відрізняються:

нижчими показниками локалізації природно-рекреаційних та фауністичних ресурсів по відношенню до середнього по типу (коефіцієнти локалізації відповідно становлять 0,49 та 0,61).

дещо вищим коефіцієнтом розміщення земельних ресурсів – 1,18;

меншою часткою мінеральних ресурсів у сукупному природно-ресурсному потенціалі підтипу – 2,91.

Картосхема типізації адміністративно-територіальних одиниць Херсонської області за особливостями природно-ресурсного потенціалу (рисунок 3.2) виконана за виділеними нами типами і підтипами дозволяє виявити певну просторову закономірність в їх розміщенні.

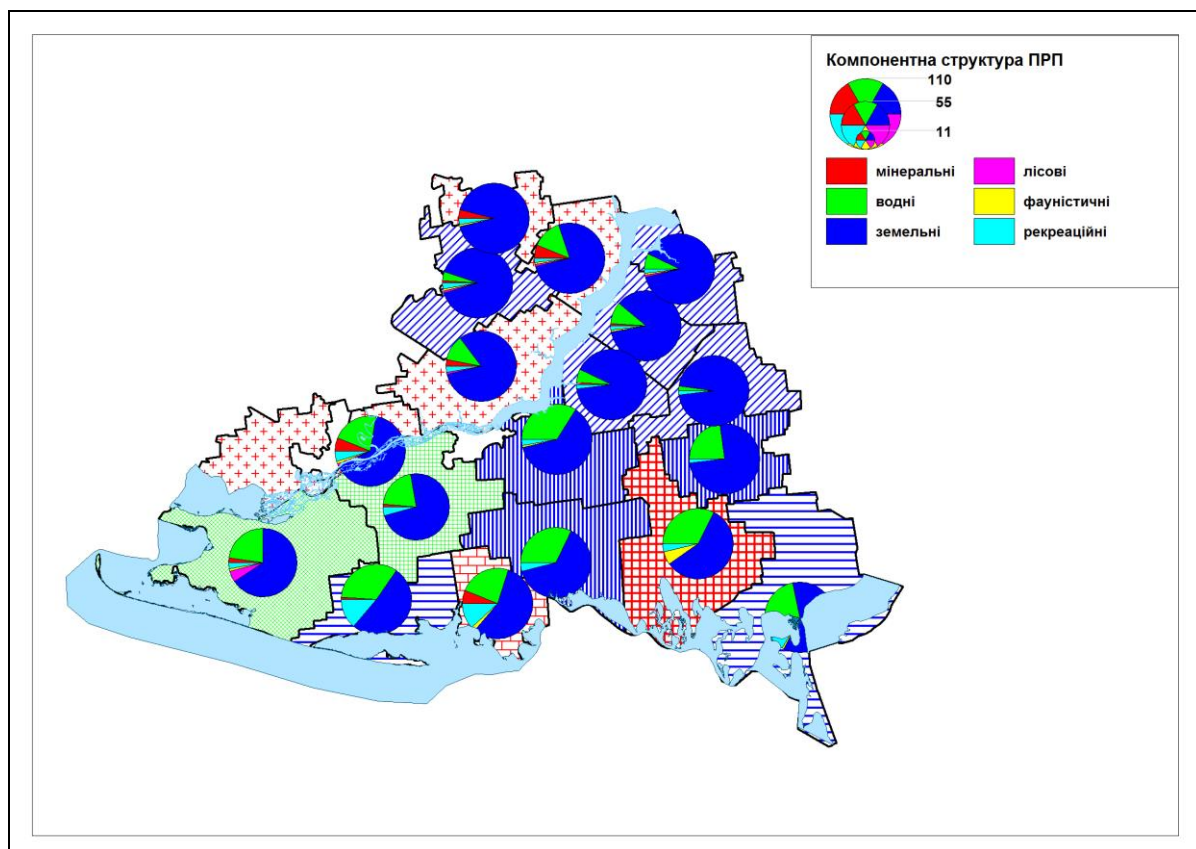

Рис. 3.2 Картосхема результатів типізації адміністративних районів Херсонської області

Перший тип з найбільшим показником локалізації природно-рекреаційних ресурсів займає південно-західну Лівобережну частину Херсонської області. Другий тип переважно знаходиться на лівому березі, формуючи широку смугу з двома анклавом – Скадовським районом на узбережжі чорного моря та Великоолександрівським районом на правобережжі області.

Третій тип формує смугу вдовж правого берега Дніпра та має два анклавом на півдні Херсонщини, а саме: Новотроїцький район та Каланчацький райони.

ВИСНОВКИ

Соціально-економічний розвиток Херсонщини, який визначається інтенсивним зростанням антропогенних навантажень на довкілля, виснаженням багатьох видів природних ресурсів, накопиченням обсягів екологічно шкідливих речовин та поллютантів, зниженням якості середовища існування суспільства, зумовлює необхідність створення науково обґрунтованої системи природокористування. Як показник, який відображає сукупну вартість та оцінку природних ресурсів, природно-ресурсний потенціал (ПРП) є матеріальним чинником розвитку та функціонування регіональних територіальних природно-антропогенних систем, фундаментом і передумовою просторової організації суспільства. Особливо це притаманно периферійним та руральним регіонам, таким як Херсонська область.

Природні ресурси Херсонської області зазнали значних негативних впливів внаслідок інтенсивної господарської діяльності людини, високого рівня господарської освоєності території. Так, в окремих адміністративних районах області площа рілля становить понад 90% сільськогосподарських угідь, які, в свою чергу, становлять до 95% площі адміністративних одиниць.

Одним із засновників географічного ресурсознавства вважається О.О. Мінц, яким були запропоновані новаторські ідеї і концепції в галузі економічної оцінки і раціонального використання природних ресурсів та їх територіальних поєднань. Економічну оцінку О.О. Мінц розумів як урахування впливу закономірних територіальних відмінностей в природних властивостях ресурсів і їх джерел на продуктивність суспільної праці.

Основи економіко-географічного дослідження і оцінки природних ресурсів, їх потенціалу закладені в працях М.Г. Ігнатенка, В.П. Руденка, М.М. Паламарчука, І.О. Горленко, Л.Г. Руденка та їхніх учнів.

Серед просторових методів та прийомів аналізу природного потенціалу адміністративних одиниць можна ефективно застосовувати метод інтервалів, який дозволяє проаналізувати адміністративні одиниці в порівнянні між собою за окремими компонентами.

Кластерний аналіз – як інструмент багатовимірної статистики дозволяє провести типізацію адміністративних одиниць за сукупністю та своєрідністю сполучення всіх компонентів природного потенціалу регіону та його окремих частин.

Зважаючи на виявлені особливості ПРП Херсонської області проведено типізацію адміністративних районів Херсонської області за показниками структури природно-ресурсного потенціалу.

Виділені нами три райони (типи) зі специфічним поєднанням природних ресурсів відрізняються як географією, так і рівнем концентрації (забезпечення) ресурсів.

Перший тип з найбільшим показником локалізації природно-рекреаційних ресурсів займає південно-західну Лівобережну частину Херсонської області. Другий тип переважно знаходиться на лівому березі, формуючи широку смугу з двома анклавом – Скадовським районом на узбережжі чорного моря та Великоолександрівським районом на правобережжі області.

Третій тип формує смугу вдовж правого берега Дніпра та має два анклавом на півдні Херсонщини, а саме: Новотроїцький район та Каланчацький райони.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бойко М.Ф. Екологія Херсонщини: Навч. Посібник / М.Ф. Бойко, С.Г. Чорний. – Херсон: Терра, 2001. – 156 с.
2. Бондар О.І. Ландшафтна екологія: Навчальний посібник / [Бондар О.І., Пилипенко Ю.В., Мальчикова Д.С. Машкова О.В.]. – Херсон: Олді-Плюс, 2011. – 176 с.
3. Географія Херсонщини: Навч. посібник./ [Пилипенко І. О., Мальчикова Д. С., Єрмакова С. Л., Руденко М. М. та ін.]. – Херсон : ПП Вишемирський В.С., 2007. – 221 с.
4. Гродзинський М. Д. Основи ландшафтної екології: Підручник / М. Д. Гродзинський. – К.: Либідь, 1993. – 224 с.
5. Гукалова І.В. Вступ до фаху: географія і суспільство. Навч. посіб. / І.В. Гукалова, Д.С. Мальчикова. – Херсон : ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 268 с.
6. Демьохін В. А. Ґрунтові ресурси Херсонської області, їхня продуктивність та раціональне використання /В.А. Демьохін, В.Г. Пелих, М.І. Полупан, В.А. Величко, В.Б. Соловей – К.: Колобіг, 2007 – 132с.
7. Заставний Ф. Д. Географія України : у 2 кн. / Ф. Д. Заставний. – Львів : Світ, 1994. – 472 с.
8. Игнатенко Н. Г. Природно-ресурсный потенциал территории. Географический анализ и синтез / Н. Г. Игнатенко, В. П. Руденко – Львов : Вища шк. Изд-во при Львов. ун-те, 1986. – 164 с.
9. Івах Я. Природно-ресурсний потенціал / Я. Івах // Соціально-економічна географія України / [за ред. О. І. Шаблія]. – Львів : Світ, 2000. – С. 274–288.
10. Лаврик В.І. Сучасна методологія розв'язання фундаментальних і прикладних проблем гідроекології / В.І. Лаврик // Екологія довкілля та безпека життєдіяльності. - 2001. – №1 – С. 20 -23.

11. Левківський С.С. Рациональное використання і охорона водних ресурсів: Підручник / С.С. Левківський, М.М. Падун. – К.: Либідь, 2006. – 280 с.
12. Лісовський С.А. Суспільство і природа: баланс інтересів на теренах України» / С.А. Лісовський. – Київ: Інститут географії НАН України, 2009. – 300 с.
13. Лісовський С.А. Основи сталого (збалансованого) економічного, соціального, екологічного розвитку / С.А. Лісовський. – Житомир, Полісся: 2007. -108 с.
14. Мальчикова Д. С. Теоретико-методологічні і методичні засади геопланування сільської місцевості на регіональному рівні: Монографія. / Д. С. Мальчикова. – Херсон: Грінь Д.С., 2014. – 362 с.
15. Мезенцев К.В. Суспільно-географічне прогнозування регіонального розвитку : [монографія] / К.В. Мезенцев. – К. : ВПЦ «Київський університет», 2005. – 253 с.
16. Минц А. А. Экономическая оценка естественных ресурсов (научно-методические проблемы учета географических различий в эффективности использования) / А. А. Минц. – М. : Мысль, 1972. – 303 с.
17. Національна доповідь про стан навколишнього природного середовища в Україні у 2015 році. – К.: Міністерство екології та природних ресурсів України, ФОП Грінь Д.С. – 2017. – 308 с.
18. Національний атлас України / НАН України, Інститут географії, Державна служба геодезії, картографії та кадастру; голов. ред. Національного атласу України Л. Г. Руденко ; голова ред. кол. Б. Є. Патон. — К. : ДНВП «Картографія», 2007. — 435 с.
19. Пилипенко І.О. Методи та методики суспільно-географічних досліджень: [навч. посіб.] / І.О. Пилипенко, Д.С. Мальчикова; Херсон. держ. ун-т. – Херсон: Вишемирський В.С., 2009. – 156 с.
20. Пилипенко І. О. Загальна характеристика методів суспільно-географічного аналізу систем типу «Центр-Периферія» / І. О. Пилипенко

// Часопис соціально-економічної географії: міжрегіон. зб. наук. праць. – Харків, ХНУ імені В.Н. Каразіна, 2014. – Вип. 17 (2). – С. 79-85.

21. Пістун М. Д. Сучасні проблеми регіонального розвитку: навчальний посібник / М. Д. Пістун, А. Л. Мельничук. – К.: ВПЦ «Київський університет», 2010. – 286 с.

22. Природа Украинской ССР. Климат / [Логвинов К.Т., Щербань М.И.] – К.: Наук. думка, 1984. – 227 с.

23. Природа Украинской ССР. Ландшафты и физико-географическое районирование / [Маринич А.М., Пащенко В.М., Шищенко П.Г.] – К.: Наукова думка, 1985. – 224 с.

24. Про загальнодержавну програму формування національної екологічної мережі України на 2000 – 2015 роки: Закон України від 21 верес. 2000 р. № 1989–III // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – № 47. – С. 954 – 976.

25. Про засади державної регіональної політики: Закон України від 05 лютого 2015 р. №156-VIII // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – №13. – ст.90.

26. Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на 2011-2015 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 25 травня 2011 р. № 577-р [Електронний ресурс] // Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/577-2011-%D1%80>

27. Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 р.: Закон України від 21 грудня 2010 р. №2818-VI // Відомості Верховної Ради України. – 2011. – №26. – ст.218.

28. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища у Херсонській області у 2016 році [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://menr.gov.ua/files/docs/Reg.report>

29. Руденко В. П. Географія природно-ресурсного потенціалу України : у 3 ч. / В. П. Руденко. – Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2010. – 552 с.

30. Руденко Л. Г. Природно-ресурсний потенціал економічного зростання в Україні / Л. Г. Руденко // Україна і світове господарство: взаємодія на межі тисячоліть. – К. : Либідь, 2002. – С. 55–74.

31. Руденко Л.Г. Проблеми вдосконалення регіональної політики в Україні / Л. Г. Руденко, І. О. Горленко // Український географічний журнал.– 2010. – №2. – С. 26-31.

32. Семенов В.Ф. Екологізація економіки регіону: Навч. посібник / В.Ф. Семенов. – Одеса: Оптимум, 2003. – 238 с.

33. Стеченко Д.М. Управління регіональним розвитком: Навч. посібник / Д. Н. Стеченко. – К.: Вища школа, 2000. – 224 с.

34. Топчієв О. Г. Географічні засади розроблення і ведення кадастру сільськогосподарських земель / О.Г. Топчієв, Д.С. Мальчикова // Український географічний журнал. –2002. –№3. –С. 38-45.

35. Топчієв О. Г. Методологічні основи географії: Ландшафтна оболонка Землі. Довкілля : навч. посіб. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, І. О. Пилипенко, В. В. Яворська. – Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2018. – 348 с.

36. Топчієв О.Г. Концепція довкілля – сучасний напрям інтеграції природничо- та суспільно-географічних досліджень / Топчієв О.Г., Мальчикова Д.С., Пилипенко І.О., Яворська В.В. // Український географічний журнал. – 2017. - №3(99) – С. 64-70.

37. Топчієв О.Г. Планування територій: Навч. посібник. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова. – Херсон: Грінь Д.С., 2014. – 268 с.

38. Топчієв О.Г. Регіоналістика: географічні основи регіонального розвитку і регіональної політики. Навч. посіб. / О. Г. Топчієв, Д. С. Мальчикова, В. В. Яворська. – Херсон: ОЛДІ-ПЛЮС, 2015. – 372 с.

39. Физико-географическое районирование Украинской ССР / [Под ред. В.П. Попова, А.М. Маринича, А.И. Ланько]. – К.: Изд-во Киевского университета, 1968. – 684 с.

40. Царик Л. П. Еколого-географічний аналіз і оцінювання території: теорія та практика (на матеріалах Тернопільської області) / Л. П. Царик. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2006. – 256 с.

41. Malchykova D. S. Environmental protection and spatial planning of econet strategies in regions with high level of anthropogenic transformation of geosystems / D.S. Malchykova, A.A. Ponomareva, R.S. Molikeyvych // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. – Херсон, 2015. – № 2. – С. 92-107

42. Malchykova D. S. Territorial planning for Ukrainian rural regions: methodological approaches, problems and prospects / D. S. Malchykova // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Географічні науки. – 2016. – Вип. 3. – С. 11–15.